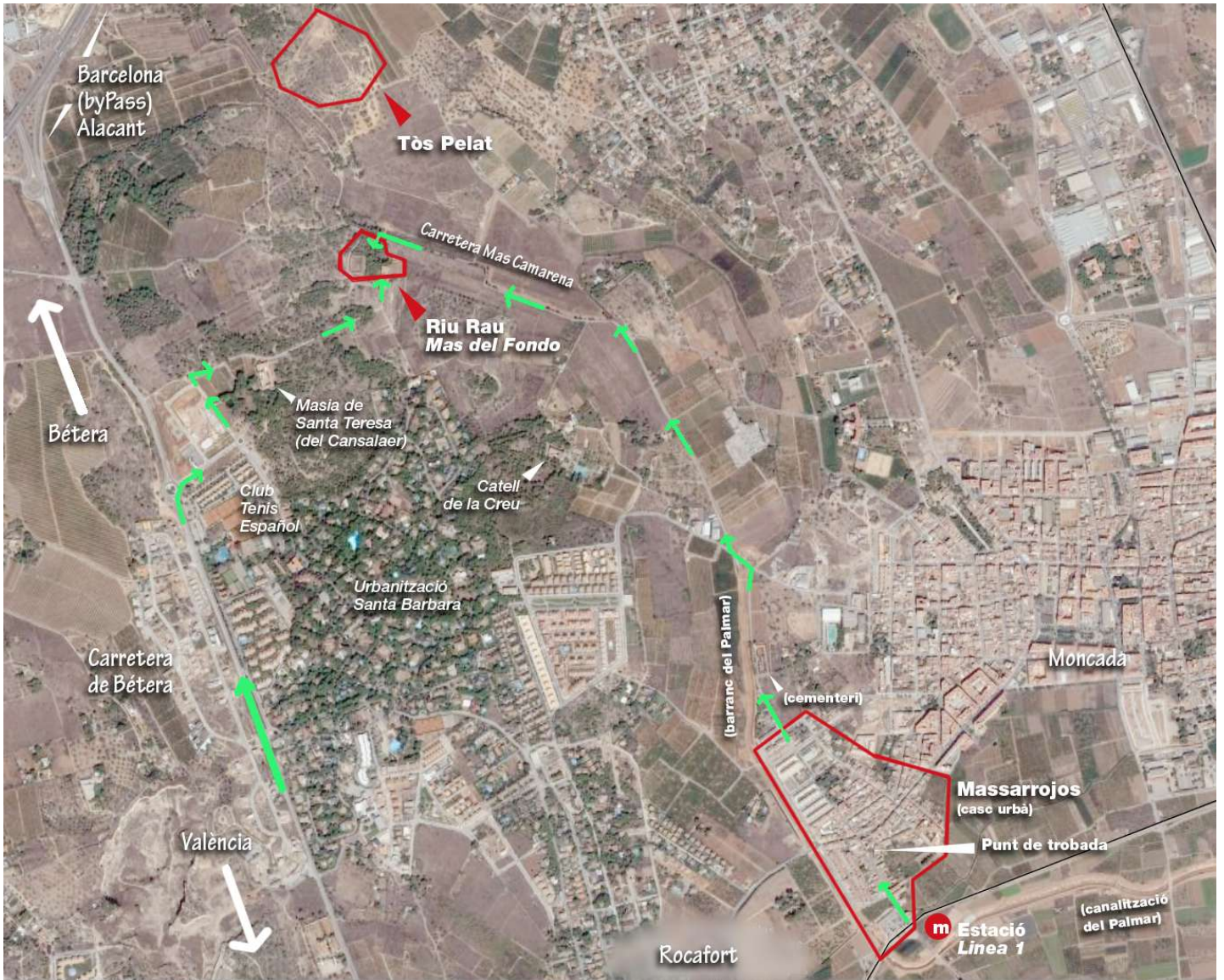

Coneixent el Nostre Patrimoni

Riu-Rau del Mas del Fondo
Poblat Iber del Tòs Pelat

lacolla@gmail.com

riurausvius@hotmail.com

cehortanord@yahoo.es

Riu - Rau

Mas del Fondo - Massarrojos

Emparcat per la tranquil·litat i la discreció de les terres de secà que fiten l'horta de València i miraculosament guardat dels embats depredadors que sacrifiquen el nostre territori per estendre l'alienació de la vida suburbana actual, se'ns presenta, com un tresor acabat de descobrir, la meravella del **Riu-rau del Mas del Fondo de Massarrojos**.

Possiblement, la seua situació en un paratge aïllat i separat dels nuclis poblacionals més propers, l'evolució històrica del propi Mas del Fondo i el tradicional oblit a què l'Ajuntament de València ha sotmés les seues pedanies (Massarrojos fou annexionat a València el 1898), hi hagen contribuït al seu desconeixement, però també a la seua conservació. No obstant això, sembla que ha arribat el moment que aquesta joia patrimonial isca a la llum i siga coneguda i estimada pel poble valencià i, al mateix temps, de demanar que siga estudiada i protegida com es mereix.

El Riu-rau del Mas del Fondo és una construcció consistent en una gran nau porticada de rajola, coberta amb teulada a dues aigües i destinada a assecar el raïm per a l'elaboració de la pansa. Aquest tipus d'edificació rural, de tipologia molt estesa a la comarca de la Safor i, sobretot, a la Marina, resulta un cas excepcional a l'Horta Nord, on és l'únic exemple conegut. Una excepcionalitat a la que cal afegir les dimensions, ja que el Riu-rau de Massarrojos dobla en tamany als seus germans de la Marina i està considerat el més important de tots els riu-raus valencians.

Bastit en l'època d'esplendor de l'elaboració de la pansa, el Riu-rau del Mas del Fondo és el testimoni més important que resta d'un temps en què el conreu de la vinya ocupava la major part de les terres de Massarrojos. Un conreu -imposat ja per l'Orde del Temple en la Carta Poble de 1251 per tal d'assegurar-se el subministrament de vi de la seua casa central- que, com a la Marina, en la seua evolució i transformació arribà a crear la infraestructura industrial necessària perquè durant els segles XIX i XX la pansa valenciana s'exportara a mig món.

El cessament de l'activitat el 1915 provocà importants intervencions per tal de donar-li altres utilitats. S'hi afegí un pati, se cegaren la majoria de les arcades i es crearen noves dependències. La façana est, on es poden apreciar almenys dotze arcades, és la que dóna accés a l'espai mitjaçant les sis úniques que resten obertes.

Pel que fa a l'enclavament, el Riu-rau forma part de les construccions principals del Mas del Fondo, una gran explotació agrària situada entre els termes de Massarrojos i Montcada, a la partida del Fondo -Tòs Pelat. Del mas, cal destacar les dependències per a masovers i treballadors, que evidencien la importància de la seua intensa activitat durant el passat, i lamentar la pèrdua de la masia modernista que fou enderrocada el 1953 i substituïda pel xalet actual.

Quant a les terres, abans tan productives, resten abandonades del conreu després de l'última gran transformació per convertir-les en regadiu. No obstant això, atesa l'orografia del terreny i la riquesa vegetal i faunística que acull, el Mas del Fondo pot ser considerat com una reserva natural i paisatgística que caldria protegir. I, en aquest sentit, s'ha de destacar l'actitud sensible i responsable d'uns propietaris que, com a mínim, volen garantir la conservació, la restauració i l'aprofitament del Riu-rau. Tot un exemple que, en els temps que corren, haurem de valorar i agrair com cal: amb el nostre màxim suport i la nostra màxima col·laboració.

Poblat Iber

Tòs Pelat - Moncada

El Tòs Pelat, es tracta d'un jaciment arqueològic d'època ibera importantíssim per a l'estudi d'aquesta cultura al nostre País, va estar habitat entre el segle VI i mitjans del segle IV abans de Crist.

De forma sintètica direm que els ibers van ser un poble indígena de la Península i que la cultura ibera va ser autòctona però amb clares influències fenio-púniques i gregues. Ocupà un extens territori des del sud de França (Rosselló i Llenguadoc) fins la desembocadura del Guadiana; cap l'interior de la Península Ibèrica el domini cultural arribarà aproximadament fins el sistema ibèric (Terol i Conca) i tota l'alta Andalusia. Els ibers estaven dividits en diverses tribus, al País Valencià havien ilercavons al nord, edetans al centre i contestans al sud. En quant al marc cronològic de cultura ibera podem dir que estigué en funcionament entre mitjans del segle VI i el segle I abans de Crist. Amb els romans a la península ibèrica (any 219 aC.) la societat ibera entra en un procés d'aculturació en el que els ibers perdran les seues senyes d'identitat i el seu patrimoni cultural: la llengua, la forma de govern, els costums, la religió, etc.

La ciutat ibera d'El Tòs Pelat de Moncada, es localitza entre els termes municipals de Moncada i Bétera (L'Horta Nord), sobre el cim pla d'un tossal i ocupava quasi 3 hectàrees. La línia de costa està a uns 8 km en línia recta, línia que es divideix perfectament mirant cap a l'est. Hui en dia s'estén sobre uns 20.000 m², molts menys dels que presumiblement ocuparia en l'antiguitat. El Tòs Pelat de Moncada, habitat entre els segles VI i IV abans de Crist, s'ajustaria a les característiques generals del poblament ibèric, és a dir, ciutats o poblats instal·lats sobre cims de mitjana altura i/o sobre vessants que controlen visualment les terres que exploten agrícolament, les vies de comunicació i les rutes comercials a les que estan connectats.

Les 6 campanyes d'excavacions arqueològiques dutes a terme fins ara (2002-2007), han destapat un àrea de més de 1000 m². Aquesta superfície tot i ser encara molt petita, mostra les evidències materials d'un urbanisme de gran entitat i extensió considerable. Podem suposar-li, una trama ortogonal o en retícula, és a dir, carrers creuats perpendicularment i configurant illes de cases o barris. Les 2 hectàrees conservades del nucli urbà estaven delimitades i protegides per un sistema defensiu consistent, fins on sabem, per una potent muralla. D'aquest emmarcament urbanístic només es conserva el tram nord-oest, d'exactament 150 m de llargada pràcticament rectilini i fins a una altura mitjana de 2,5 m.

Quant a les cases d'El Tòs Pelat, les excavacions efectuades han aportat gran quantitat de dades, ara mateix en procés d'estudi. Sabem, però, que les cases s'organitzarien en barris i que algunes d'aquestes estarien recolzades a la muralla. Les que estan en procés d'excavació són cases complexes i molt grans que superen els 150 m².

Pel que fa a la cultura material, la ceràmica és un dels elements materials que millor identifica la seua producció artesanal i artística, i és una font riquíssima per al coneixement de la cultura ibera: dels seus costums, creences religioses, comerç, etc.. Les formes ceràmiques són molt variades però destaquen per l'abundància els fragments de gerres i gerretes decorades amb bandes en roig tant en les vores com en la resta del cos. Un altre tipus abundant són els plats d'ala ampla. Les formes més característiques són, en definitiva: els plats, les àmfores, utilitzades per al transport i emmagatzematge tant de líquids com d'àrids i les gerres, de molts tipus i grandàries que també s'utilitzarien per l'emmagatzematge.

Un altra activitat detectada és la producció de farina. A El Tòs Pelat, com en la majoria dels pobles antics mediterranis, l'agricultura cerealística (blat i ordi) degué ser una activitat productiva principal (hem pogut recuperar abundants llavors de cereal). Aquesta producció era complementada amb l'explotació de la vinya i de l'olivera de les que també hem trobat restes materials.

Pel que fa a l'activitat comercial, les excavacions han donat com a resultat disposar d'un conjunt de productes ceràmics importats que denoten una intensa activitat comercial o d'intercanvi amb fenici-púnics i grecs (s. VII-IV aC.).

La presència de fenicis, púnics i grecs està testimoniada a partir de fragments d'àmfores i ceràmiques fines que ens parlen dels corrents comercials de l'antiguitat en els que participen fenici-púnics, grecs i ibers.

En definitiva, les importacions identificades per ara fan d'El Tòs Pelat un enclau a tindre molt en compte per a la navegació i comerç antic al Golf de València i de forma paral·lela fan d'ell un punt clau per entendre, conèixer i estudiar el procés d'iberització de la regió edetana o Edetània.

Territorio y medio ambiente

■ El riurau és una construcció tradicional de la comarca de la Marina que evoca la importància històrica del cultiu de la pasa al segle XIX. El Consell Valencià de Cultura (CVC) promou ara la seua conservació i rehabilitació. Però probablement el més im-

portant dels riuraus, del que destaquen les seues arcades, es troba junt a la ciutat de València, en un Mas entre Massarrojos y Montcada que ara pretenen recuperar i del que s'ha fet una tesi doctoral. El riurau y el Mas es troben a prop d'un poblat ibèric.

Descobrir riuraus de la Marina junt al cap i casal

LLUÍS
Fornés

Sempre havíem pensat que els riuraus eren l'arquitectura industrial de la Marina Alta, però mira per on, no és així. De riuraus n'hi ha fora de la comarca també i, probablement, el més important de tots el tenim al terme municipal del cap-i-casal.

El Mas del Fondo es troba a Massarrojos —a uns 10 km. al nord de València ciutat—, amb una gran extensió de terra, dedicada una poca a conreu agrícola i la major part formant un gran jardí mediterrani. La finca està entre els termes de Massarrojos i Montcada, encara que els edificis principals es troben en el terme de Massarrojos. El Mas pot datar del segle XVIII, i té la gran sort d'haver sigut estudiat per na Maria Dolores Romero que en va fer una tesi doctoral.

Al costat del Mas hi va haver una casa modernista enderrocada i substituïda actualment per un xalet d'estil racionalista.

Separat del Mas es troba el Gran Riurau del Mas del Fondo, de 14 ulls en arc a doble cara, orientat est-oest, amb dos ulls, en arc també, en cada lateral: dos al nord i dos al sud. El sostre, per fora és de teules i per dins era de canya, reemplaçada ara majoritàriament per rajoles, encara que conserva algunes parts on encara es pot veure la canya original.

Les columnes, els arcs i el terra són també de rajoles. Fa catorze metres de profunditat, aproximadament el doble que els riuraus de la Marina.

Segons els plànols que es conserven, era un riurau exempt, però actualment no es pot dir que ho siga a causa de l'originalitat de la construcció que se li va afegir. La doble cara dels ulls donen a un pati rectangular rodejat per tres construccions tancades per una paret i amb els ulls al pati que són també riuraus.

La construcció afegida segueix les pautes del riurau original: teules per fora, canya per dins, columnes i ulls de rajola. Estem parlant, per tant d'un riurau en forma de rectangle que produeix un pati interior. Una altra originalitat a afegir a les anteriors.

El conjunt d'ulls que tenen la paret de darrere orientada al sud en són 7, i així mateix la del

LEVANTE-EMV

MAS DEL FONDO. Es troba a Massarrojos, al nord de València ciutat, amb una gran extensió de terra, dedicada a conreu i la major part a gran jardí mediterrani.

LEVANTE-EMV

RECUPERACIÓ. Els propietaris actuals aposten decididament per conservar la finca i restaurar el Mas i el riurau.

nord. La que té la paret de darrere orientada a ponent té 11 ulls. Amb la qual cosa, tenim una entrada pel riurau de 14 ulls a doble cara que condueix al pati interior.

Es conserva un plànol topogràfic de la finca que data de 1886, propietat llavors de Blas Cuesta y Cuesta, on es diu que allò era una "Colònia agrícola",

concepte que estava cobert, ocult, no se sap per què, i que va restaurar el doctor Héctor Cortina, un dels propietaris actuals.

El 1915 es degueren tapar alguns ulls de la part de ponent; en un d'ells trobem la data de 1915, que se suponen és l'any que es va tapar.

Entre 1920-30, el senyor Po-

rres, propietari del Teatro Lírico de València el va restaurar. El sostre de canya original va ser substituït per rajoles que se sustenten entre les bigues originals, de fusta, mitjançant unes tires, de fusta també. La jàvena central que amenaçava de caure, va ser apuntalada amb algunes columnes de ferro que el senyor Porres es va

portar del Teatro Lírico en ser enderrocat. Així mateix, a l'estable del Mas trobem dos peces de ferro, artísticament treballat, que fa pensar també que van ser dutes del mateix teatre.

El riurau, i el Mas, estan situats a poca distància d'un poblat ibèric que es va descobrir uns anys arrere, cosa que fa pensar en un projecte conjunt molt abelidor orientat a escolars i professionals de diverses disciplines.

Restaurar el riurau

La part més interessant és saber que el doctor Cortina, i la seua família, no s'han deixat encisar per l'ànim depredador de la construcció/destrucció actual i aposten per conservar la finca i per restaurar el riurau i el Mas, mampresa gran, difícil i costosa, que des de l'associació Riuraus Vius valorem molt positivament i a la qual, modestament, estem disposats a donar tot el nostre recolzament, com no podria ser d'una altra manera, perquè ens trobem davant d'una joia impressionant que, si aconseguim restaurar adequadament, serà un punt de visita obligat de qualsevol viatger que passe per València. Ara només queda esperar que a qui corresponga siga de la nostra opinió i la família pugui dur a terme el seu projecte restaurador amb totes les ajudes que fan falta.

riurausvius@hotmail.com

PATRIMONIO

El Consell de Cultura dice que el «plum cake» inglés es famoso gracias a las pasas de La Marina

La institució instata a los ayuntamientos de la comarca a conservar los riu-raus

M. J. Mascarell, Dénia
El Consell Valencià de Cultura ha aprobado un informe sobre la posible declaración como bienes de relevancia local de los riu-raus, sobre todo los existentes en la comarca de la Marina Alta. En el apartado de consideraciones del informe, se destaca que los riu-raus son unas construcciones típicas de la zona costera valenciana, especialmente de la Marina Alta, dedicadas sobre todo a guardar los utensilios y cañizos que sirven para elaborar la pasa. El valor de esta construcción sencilla, con grandes arcos donde guardar las herramientas en caso de lluvia, es ahora punto de mira del Consell Valencià de Cultura que invita a los ayuntamientos de la comarca a iniciar el procedimiento para declarar los riu-raus Bienes de Relevancia Local. Además, recomienda que las corporaciones municipales velen por la conservación de la tipología arquitectónica de estos edificios «adoptando medidas necesarias en los PGOU y en las actuaciones urbanísticas».

Pero la institució va més allà i també cree conveniente que la Conselleria de Cultura «realice un catàlego de riu-raus y estudie la posibilidad de que alguna de estas construcciones pueda ser declarada Bien de Interés Cultural (BIC)».

El informe realizado por el Consell Valencià de Cultura hace un recorrido por la historia de estas construcciones y relata su importancia en la Marina Alta de mediados del siglo XIX y parte del XX. La uva, después de la *escaldà*, pasaba a los cañizos que se exponían al sol para secar los granos y obtener así la pasa. En caso de lluvia, rápidamente se ponía la pasa bajo los arcos para que no se mojara y se perdiera la uva moscatel.

Relevancia económica

De hecho, los riu-raus tuvieron un protagonismo relevante en la economía y agricultura de la co-

TINO CALVO

VALOR HISTÓRICO. Imagen de un riu-rau localizado en Gata de Gorgos.

marca. La pasa, desde el puerto de Dénia especialmente, era exportada a todo el mundo, en primer lugar a Gran Bretaña. Una vez allí, la pasa de la Marina Alta era utilizada para elaborar el pastel inglés por excelencia, el *plum cake*. De hecho, el Consell Valencià de Cultura afirma en su informe sobre la necesidad de proteger los riu-raus que el *plum cake* «se ha amasado tradicionalmente con pasas de la Marina Alta». En este sentido, la exportación «propició grandes inversiones y presencia mercantil, también social y hasta política, inglesa en Dénia y sus alrededores».

Sin embargo, con la caída de la exportación, como consecuencia de la aparición de la filoxera que tanto afectó a la viña y, especialmente la introducción de la pasa

de Corinto, los riu-raus perdieron buena parte de su sentido. En cualquier caso, el sistema constructivo continuó siendo un referente de las edificaciones tradicionales de la Marina Alta.

La institució valenciana asegura que en la comarca existen edificaciones con valor histórico y sociológico. Destaca el riu-rau del Ràfol, en término de Calp. En este caso concreto, el Consell Valencià de Cultura considera que la

■ Anima a declarar las construcciones Bien de Relevancia Local para garantizar su conservación

conselleria debería iniciar el proceso para declararlo BIC, junto a otro riu-rau, casi desconocido, y que se encuentra en Massarjós, en la provincia de Valencia.

Ley del Patrimonio

El nuevo texto que se introdujo en febrero de 2007 a la Ley de Patrimonio «posibilita la rápida intervención municipal y autonómica para mantener ese patrimonio». Esa disposición, según el Consell de Cultura, «hace referencia a la consideración de Bienes de Relevancia Local los paneles cerámicos de más de 60 años, las chimeneas industriales del mismo periodo, las barracas de l'Horta... y por analogía podría considerarse también el riu-rau aunque, eso sí, de una construcción anterior a los años cincuenta del siglo pasado».

Barraques valentines i riu-raus valencians

LLUÍS
Fornés

EN l'associació Riu-raus Vius estem contents perquè el Consell Valencià de Cultura s'ha preocupat, i pronunciat, per l'arquitectura industrial valenciana més representativa [Levante-EMV, 2-10-07]. I ho celebrem. Ja era hora!

Els poemes que Teodor Llorente va dedicar a la barraca són considerats —no sé si acusats— de poesia pairalista, que és aquella que canta coses del camp o pertanyents a la casa pairal, del pair, paraula occitana. Poesia estàtica i no compromesa.

Algú ha volgut explicar que la barraca és la casa rural de l'Horta com el riu-rau és la casa rural ca-

racterística de la Marina Alta. I no és així. La barraca si que és la casa rural característica de l'Horta, en els segles passats. Don Teodoro i els seus epigones eren feliços cantant les meravelles de la barraca i el dolç paisatge que l'envoltava ple de plaideses i encant natural.

En canvi, el riu-rau és el símbol més característic de l'arquitectura industrial del segle XIX, del dinamisme, del canvi dràstic de vida de tota la comunitat de la Marina Alta i també de bona part de la valenciana en general, com ho proven, encara hui, els diversos riu-raus, subsidiaris de l'activitat industrial de la Marina Alta, que perviuen en altres comarques valencianes: la Safor, l'Horta Nord... El riu-rau simbolitza l'arravatament creatiu dels pioners industrialitzadors que van saber arrossegar les capes populars de la comarca i, com he dit, de bona part del país, en la transformació del raïm de moscatell en passa, un

producte que es va exportar a mig món, especialment en el segle XIX i part del XX. És, per tant, interclassista: les classes populars van ajudar el procés industrialitzador que comandava la burgesia, se'n van aprofitar conjuntament, i van dur l'economia a taxes de productivitat altíssimes, i, per tant, de benestar. El procés va impulsar també la creació de cooperatives on s'ajuntaven productors grans i menuts, però sobretot, els llauradors menuts que necessitaven completar el treball conjuntament, posem per cas, per a accedir a una estufa assecadora, que les cases benestants podien permetre's tindre en la pròpia finca, o per accedir a les màquines seleccionadores del tamany del producte, etc.

La dolça barraqueta valentina, llar humil, és l'exponent de la tranquil·litat de l'Horta i la seua placida vida noucentista d'economia domèstica. El riu-rau, en canvi, és el símbol del bot estructural

extraordinari que fa canviar la mentalitat que genera la industrialització de la passa que llança al món els homens més intrèpids a buscar nous mercats i obrir noves vies d'expansió de l'economia valenciana. La barraca és valentina, sense projecció més allà de l'Horta, mentre que el riu-rau es troba escampat, encara hui, per bona part de la geografia valenciana des de la Marina a l'Horta Nord, segons les dades parcials que es tenen fins ara.

La popular barraca, representant de les classes humil valentines, que algú havia pretès que fóra el símbol de la valencianitat, ha desaparegut pràcticament de tots els racons de l'Horta, sense que la valencianitat haja fet res per evitar-ho. Davant del canvi d'una barraqueta pollosa per un gratacel que ha produït euros flamants, la valencianitat ha callat i s'ha guardat el sentiment *patriòtic* a la bojaca. No han sabut fer compatible el progrés i la preservació d'un bé

tradicional. I es podia fer fàcilment, però...

El riu-rau, símbol del progrés de les classes mamprenedores, de la industrialització, de la col·laboració interclassista, del triomf de l'economia moderna, de la iniciativa i el risc del mercat, del dinamisme productor, de la potència creadora i expansiva no correrà la mateixa sort que la pobra barraca. Les classes dirigents actuals, la burgesia, els industrials, no poden permetre's el luxe de destruir la pròpia història, els precedents, el símbol més proper de la dinàmica industrialitzadora actual. El Consell Valencià de Cultura ja ha parlat. I les iniciatives populars estaran al costat, donant suport a qualsevol intent de recuperar, restaurar i donar vida a tots els riu-raus valencians que encara estan orgullosament en peu.

Per dir-ho ràpidament: encara que sembla que s'assemblen, el riu-rau i la barraca tenen poques coses en comú, si és que en tenen alguna.

*Riu-raus Vius
[riu-rausvius@hotmail.com]